

Kur atsidūrė feodalizmas euroatlantinėje Lietuvos epochoje?

Dr. Nerijus Babinskas

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra, Universiteto g. 7, Vilnius
El. p. nerijus.babinskas@if.vu.lt

Anotacija. Straipsnis skirtas ašinei LDK istorijos tematikai – feodalizmui. Per 30 m. nepriklausomos Lietuvos lietuviško feodalizmo problematika visų pirma siejosi su Edvardo Gudavičiaus vardu. Po jo mirties tapo aktualus poreikis apžvelgti ir įvertinti lietuviškąją feodalizmo istoriografiją.

Straipsnio autorius priėjo prie tokių svarbiausių išvadų:

- 1) Po 2003 m. užsimezgė tam tikra teorinė diskusija dėl feodalizmo sampratos.
- 2) Pats E. Gudavičius feodalizmui apibrėžti marksistine prasme išskyrė du kriterijus: individualų valstiečio ūkį ir stambiają žemėvaldą, tačiau interpretuodamas ankstyvosios LDK socioekonominę struktūrą darė išlygą ir antrojo kriterijaus netaikė.

Kaip alternatyva ankstyvajam feodalizmui siūloma lietuvių medievistų iki šiol ignoruota ankstyvosios Vidurio Europos valstybės modelio koncepcija.

Esminiai žodžiai: *feodalizmas, alodas, individualus valstiečio ūkis, stambioji žemėvalda, marksizmas, ikikapitalistinis gamybos būdas.*

Abstract. The article is dedicated to the fundamental subject of the history of the Grand Duchy of Lithuania (GDL) – feudalism. During the 30 years of Lithuanian independence the topic of Lithuanian feudalism was connected, first of all, with the name of Edvardas Gudavičius. Following his death, it became relevant to overview and evaluate Lithuanian historiography dealing with the topic.

The main conclusions of the article are the following:

- 1) After 2003 a theoretical discussion about feudalism began;
- 2) Gudavičius himself pointed out two criteria to define feudalism from the Marxist point of

view: individual peasant households and large landownership; but his interpretation of socio-economic structure of early GDL applied to only one of them.

The concept of the model of the early Central European state, ignored by Lithuanian medievalists so far, was proposed as alternative to the concept of early feudalism.

Keywords: *feudalism, allod (allodium), individual peasant households, large landownership, Marxism, pre-capitalist mode of production.*

Įvadas

2020 metai paženklininti didele Lietuvos istorikų (ypač medievistų) bendruomenės netektimi: netekome, drįstume tvirtinti, didžiausio lietuviškojo feodalizmo tematikos tyrinėtojo Edvardo Gudavičiaus. Kita vertus, šiemet sueina 200 metų nuo vieno iš marksizmo pradininkų – Friedricho Engelso – gimimo. Kaip žinoma, būtent Engelsas labiau nei Marxas plėtojo feodalizmo tematiką. Gudavičius, laikydamasis marksistinės istorijos tyrimo prieigos, nuosekliai rėmėsi Engelsu ir plėtojo jo feodalizmo sampratą¹. Todėl lietuviškojo feodalizmo sąsajos su Engelsu neabejotinos ir jo jubiliejinių metų proga juo labiau darosi aktualu apžvelgti pastarųjų trijų dešimtmečių lietuviškąjį feodalizmo tematikos diskursą.

1989 m. buvo publikuotas programinis Alfredo Bumblauskio straipsnis iškalbingu pavadinimu „**Kur buvo Lietuva feodalizmo epochoje?**“², kuriame jis irgi gausiai rėmėsi Engelsu³. Šiame Bumblauskio tekste, remiantis marksistine azijinio gamybos būdo koncepcija ir regionine-tipologine tyrimo prieiga, buvo aiškiai suformuluota LDK kaip integralios (nors ir labiausiai vėluojančios) *periferinio feodalizmo* arealo (Vidurio Rytų Europos) dalies koncepcija. Toks *periferinis feodalizmas* buvo priešinamas Rusijos ilgalaikiai istorinei raidai ir taip išryškinamas tos raidos principinis kitonis. Ši koncepcija rėmėsi Bumblauskio mokytojo Gudavičiaus idėjomis ir laikytina akademinės rezistencijos forma prieš sovietinį režimą („antikomunistinis marksizmas“)⁴.

Taigi konceptuali („istorizmo įveikos“ lygmens) LDK istorijos tyrimų ir reinterpretacijos programa buvo suformuluota jau Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse. Svarbiausias jos tikslas buvo išplėtoti LDK regioninę tipologinę interpretaciją struktūrų ir procesų istorijos požiūriu. Atlikus istoriografijos apžvalgą bus įdomu įvertinti, kaip

¹ ŠVEDAS, Aurimas; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Visa istorija yra gyvenimas*: 12 sakininės istorijos epizodų. Vilnius: Aidai, 2008, p. 42.

² BUMBLAUSKAS, Alfredas. Kur buvo Lietuva feodalizmo epochoje? *Europa 1988: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio almanachas*. Sudarė R. Ozolas. 1989, p. 153–172.

³ *Ibidem*, p. 158–159, 163–166, 168–171.

⁴ Apie terminą žr.: BUMBLAUSKAS, Alfredas. Ar būtų marksizmo sovietinėje lietuvių istoriografijoje? Iš: *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*. Sudarė A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius: Aidai, 1999, p. 398.

ir kiek tą programą pavyko įgyvendinti. Iš to išplaukia šio straipsnio tikslas: atlikus kritinę istoriografijos apžvalgą, nustatyti, kiek toli pažengė feodalizmo tyrimai lietuvių istoriografijoje nuo programinio Bumblausko straipsnio (1989).

Straipsnio tikslas suponuoja šiuos uždavinius:

1) Verifikuoti dvi Jūratės Kiaupienės suformuluotas tezes apie lietuviškąjį feodalizmą: a) „**remiantis marksistine feodalizmo samprata, feodalizmo egzistavimas Lietuvoje yra visiškai neprobleminis**“⁵ ir b) „**teorinė diskusija** [apie feodalizmą, – įterpė N. B.], **galima sakyti, nevyksta, nors išsakomos skirtingos nuomonės**“⁶ (pastarųjų kontekstą pateiksime istoriografijos apžvalgoje).

2) Išanalizavus vyraujančią lietuvių istoriografijoje Gudavičiaus / Bumblausko periferinio feodalizmo sampratą ir jos teorinius kontekstus, nustatyti, ar ji vienodai pagrįsta visais LDK gyvavimo laikotarpiais.

3) Nubrėžti gaires tolesniems konceptualiems lietuviškojo feodalizmo problemos tyrimams.

Istoriografijos apžvalga

Regioninio tyrimo prieigos plėtotę lietuvių istoriografijoje jau esame nuosekliau aptarę kitur⁷, o šiame straipsnyje apsiribosime feodalizmo ir jo tipologijos, ypač lietuviškosios ir Vidurio Rytų Europos periferinės jo atmainos problematika. Sąvoka „feodalizmas“, kaip istorikams medievistams gerai žinoma, yra labai daugiareikšmė. Kartais priskaičiuojama net iki 11 jos reikšmių⁸, nors dažniau jos grupuojamos ir išskiriamos trys apibendrintos: siauroji politinė-teisinė (arba *leninis feodalizmas*) ir platesnės: politinė-sociologinė (labiausiai siejamos su Marc Bloch, Max Weber) bei marksistinė socioekonominė⁹.

Feodalizmo problematikos svarstymus lietuvių istoriografijoje Lietuvos nepriklausomybės 30-mečio pirmojoje pusėje yra aptarusi Jūratė Kiaupienė¹⁰, todėl nėra prasmės

⁵ KIAUPIENĖ, Jūratė. „Mes, Lietuva“: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a.: (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius: Kronta, 2003, p. 44.

⁶ *Ibidem*, p. 46.

⁷ BABINSKAS, Nerijus. *Analitinės istorinės regionistikos paradigmos: metodinė-istoriografinė studija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, p. 21–24; BABINSKAS, Nerijus. Apie Oskarą Haleckį ir istorinę regionistiką. Iš: Oskar HALECKI, *Europos istorijos ribos ir skirstymai*. Vilnius: Margi raštai, 2014, p. 311–314.

⁸ WARD, John O. Feudalism: interpretative category or framework of life in the medieval West? Iš: Edmund LEACH (ed.), *Feudalism: Comparative Studies*. Sydney: [s. n.], 1985, p. 40–49.

⁹ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius: Žara, 1998, p. 87–92; KIAUPIENĖ, Jūratė. „Mes, Lietuva“: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a.: (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius: Kronta, 2003, p. 39–40, 44; NORKUS, Zenonas. Maxo Weberio feodalizmo samprata ir Lietuvos istorija. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, Vol. 4, p. 45–46, 51; REYNOLDS, Susan. The Use of Feudalism in Comparative History. Iš: Benjamin Z. KEDAR (ed.), *Explorations in comparative history*. Jerusalem: Hebrew University Magnes Press, 2009, p. 191–198.

¹⁰ KIAUPIENĖ, Jūratė. *Op. cit.*, p. 44–46.

kartotis, tačiau būtina atkreipti dėmesį į jos sudedamus akcentus. Trumpai aptarusi feodalizmo sampratų įvairovę, Kiaupienė, neteikdama didesnės reikšmės konceptualiems Bumblausko ir Gudavičiaus (bei jų mokinių) svarstymams apie feodalizmo tipologiją (taip pat ir bandymams derinti marksizmo metodologiją su civilizacijų prieiga)¹¹, konstatavo, kad Lietuvoje ir posovietiniu laikotarpiu išliko vyraujanti marksistinė socioekonominė feodalizmo samprata, kuria remiantis, „**feodalizmo egzistavimas Lietuvoje yra visiškai neprobleminis**“¹². Šiuo atveju istorikė rėmėsi analogišku Zenono Norkaus teiginiu (kuris iš esmės taip apibendrino tik sovietinę istoriografiją, nes kaip pagrindinį šią tradiciją reprezentuojantį veikalą nurodė Vladimiro Pašutos „Lietuvos valstybės susidarymą“)¹³. Tiesa, Kiaupienė pripažino, kad „**būta mėginimų įprasminti šios sąvokos vartojimą teoriškai**“¹⁴: tarp kurių ji mini žodinius Bumblausko svarstymus apie platesnę (ne vien socioekonominį aspektą apimančią) feodalizmo sampratą XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje, Gudavičiaus mėginimus 1995–1999 m. tekstuose derinti marksistinę ir siaurąją politinę-teisinę feodalizmo sampratą, Norkaus svarstymus apie Maxo Weberio feodalizmo sampratos pritaikomumo galimybes LDK atvejui, taip pat miglotus Mečislovo Jučo samprotavimus apie vasalitetą apraiškas ankstyvojoje LDK¹⁵. Kitaip tariant, pasak Kiaupienės, prasmingi konceptualūs teoriniai svarstymai feodalizmo tema posovietinės Lietuvos istorikų bendruomenėje vyko tik tada ir tik tiek, kiek feodalizmas būdavo suvokiamas nemarksistiškai. Niekaip negalėdami pritarti tokiai istorikės išsakytai nuomonei, vis dėlto galime neabejotinai sutikti su kita svarbia jos išvada, kad, kas liečia feodalizmą Lietuvoje, „**teorinė diskusija, galima sakyti, nevyksta, nors išsakomos skirtingos nuomonės** (palygink Z. Norkaus ir E. Gudavičiaus požiūrius)“¹⁶.

Kiaupienės atlikta istoriografijos apžvalga (2003) apėmė laikotarpį, kai Lietuva dar nebuvo įžengusi į euroatlantinę epochą (nuo 2004), todėl ją reikėtų papildyti. XXI a. 1-ajame dešimtmetyje pasirodžiusios dvi Bumblausko LDK istorijos sintezės mažai ką naujo įnešė: jose tik glaustai išdėstyti anksčiau išsakyti teiginiai apie feodalinį LDK socialinės struktūros pobūdį (marksistinė prasme)¹⁷. Kur kas didesnio dėmesio nusipelnė koncentruotas ir konceptualus Gudavičiaus tekstas specifinėje užsakomojo pobūdžio

¹¹ BUMBLAUSKAS, Alfredas. Kur buvo Lietuva feodalizmo epochoje? *Europa 1988: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio almanachas*. Sudarė R. Ozolas. 1989, p. 153–172; BUMBLAUSKAS, Alfredas. Lietuva ir Europos istoriniai regionai. *Šiaurės Atėnai*. 2002, gruodžio 28, Nr. 634; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos europėjimo keliais*: istorinės studijos. Vilnius: Aidai, 2002; MANUSADŽIANAS, Paulius. E. Gudavičiaus pasaulio istorijos civilizacinė koncepcija. Iš: *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*. Sudarė A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius: Aidai, 1999, p. 433–459.

¹² KIAUPIENĖ, Jūratė. *Op. cit.*, p. 44.

¹³ NORKUS, Zenonas. *Art. cit.*, p. 51.

¹⁴ KIAUPIENĖ, Jūratė. *Op. cit.*, p. 44.

¹⁵ *Ibidem*, p. 44–46.

¹⁶ *Ibidem*, p. 46.

¹⁷ BUMBLAUSKAS, Alfredas. *Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005, p. 90, 184, 324; BUMBLAUSKAS, Alfredas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 79, 111, 119, 169.

syntezėje „Lietuvos vidaus reikalų istorija“ iškalbingu pavadinimu „Lietuvos feodalinės visuomenės ir jos valdymo sistemos genezė“¹⁸. Galiausiai ištisą feodalizmo tematikos konceptualizavimo įžvalgų „lobyną“ galima rasti Gudavičiaus knygos (tekstų rinktinės), skirtos 1009 m. įvykių problematikai, antroje dalyje, kur spausdinami įvairūs jo polemniai tekstai¹⁹. Žinoma, čia taip pat vyrauja marksistinė prieiga, tačiau Gudavičius ja neapsiribojo ir pateikė plačius feodalizmo problematikos svarstymo kontekstus.

Lygiagrečiai feodalizmo problematiką kita linkme rutuliojo Rimvydas Petrauskas. Savo monografijos, skirtos LDK diduomenės genezei, išvadose jis užsiminė apie „neišplėtotą feodalinę sistemą“²⁰, o daugiatomės „Lietuvos istorijos“ IV tome rašė apie „savitą lietuviškojo feodalizmo modelį (leno teisės pagrindu)“, kuris pradėjo ryškėti Vytauto valdymo metais²¹. Iš apibūdinimo akivaizdu, kad kalbama apie siaurąją politinę-teisinę feodalizmo sampratą. Apie vakarietiško feodalinių santykių užuomazgas (paremtas lenininės žemėvaldos ir vasalinių santykių užuomazgomis) Petrauskas rašė ir daugiatomės „Lietuvos istorijos“ III tome²². Kur kas daugiau dėmesio feodalizmo sampratai aptarti lietuvių medievistas skyrė savo naujausioje knygoje. Joje Petrauskas ne tik sukritikavo marksistinę sampratą kaip specifinę, pernelyg plačią ir todėl esą neprecizišką (tiesa, vengdamas tiesioginės kritikos dabartinių marksistinės sampratos propaguotojų lietuvių istoriografijoje atžvilgiu, davė nuorodą į Jurginį), bet ir, atsižvelgdamas į Susan Reynolds veikalą sukeltas diskusijas, taip pat „feodalinės revoliucijos / transformacijos“ debatus, atsargiau traktavo griežtą politinę-teisinę feodalizmo prieigą ir pripažino galimybę apsibrėžti feodalizmą plačiau (kaip „žemėvaldos principais grįstą Viduramžių visuomenės socialinę sąrangą“), pirmiausia remiantis Marcu Blochu (t. y. politine-sociologine feodalizmo samprata)²³. Tiesa, toliau savo knygoje jis vis tiek ieškojo leninio feodalizmo užuomazgų LDK²⁴. Sekdamas daugiausia vokiška historiografija, Petrauskas Reynolds veikalą apie feodus ir fiefus²⁵ apibūdino kaip kontroversišką²⁶ ir tuo netiesiogiai polemizavo su Gudavičiumi, kurio įsitikinimu, Reynolds „tradicinį leno sistemos modelį

¹⁸ GUDAVIČIUS, Edvardas. Lietuvos feodalinės visuomenės ir jos valdymo sistemos genezė. Iš: *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Ats. red. N. Šepetys. Vilnius: LR vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 42–55.

¹⁹ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Los Caprichos*. Du tūkstantis devintieji. Vilnius: Aidai, 2015, p. 285–361, 378–421, 479–565, 583–590.

²⁰ PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*. Vilnius: Aidai, 2003, p. 213.

²¹ KIAUPIENĖ, Jūratė; PETRAUSKAS, Rimvydas. *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m. T. IV*. Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 227 (Lietuvos istorija).

²² BARONAS, Darius; DUBONIS, Artūras; PETRAUSKAS, Rimvydas. *XIII a. – 1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų. T. III*. Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 251–254 (Lietuvos istorija).

²³ PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Naujasis Židinys-Aidai, 2017, p. 381–384.

²⁴ *Ibidem*, p. 385–400.

²⁵ REYNOLDS, Susan. *Fiefs and vassals*. The Medieval Evidence Reinterpreted. New York: Oxford University Press, 1994.

²⁶ PETRAUSKAS, Rimvydas. *Op. cit.*, p. 381.

sudaužė į šipulius²⁷ (tiesa, Gudavičius taip pat pripažino Reynolds veikalo vertinimo kontroversiškumą²⁸). Maža to, Gudavičius tvirtino, kad dar 1939–1940 m. Marcas Blochas parodė, kad leninis feodalizmas buvo Renesanso teisininkų fikcija²⁹.

Iš kitų šiuolaikinių lietuvių medievistų siaurosios politinės-teisinės feodalizmo sampratos laikosi ir Artūras Dubonis³⁰.

Į polemiką feodalizmo tematika Lietuvos euroatlantinėje epochoje buvo įsitraukęs ir Norkus. Jis savo recenzijoje Aurimo Švedo sakinės istorijos knygai, kurioje pastarasis kalbino Gudavičių³¹, gerokai sukritikavo Gudavičiaus periferinio feodalizmo koncepciją, paremtą odalinės individualios žemės nuosavybės idėja ir azijinio gamybos būdo kaip alternatyvos feodalinėi ikikapitalistinei raidai koncepcija. Norkus atkreipė dėmesį į, jo manymu, socialiai reikšmingą skirtumą tarp individualios ir privačios nuosavybės (viduramžiais nėra žemės rinkos, o žemė buvo socialinio statuso garantas), be to, konstatavo, kad azijinio gamybos būdo koncepcija jau seniai „nurašyta“ Vakarų akademiniam diskurse ne tik dėl jos europocentrizmo, bet ir spekuliatyvumo bei vidinio prieštaravimo. Maža to, Norkus apskritai suabejojo Gudavičiaus marksistinės metodologijos nuoseklumu, pirmiausia dėl pastarojo pastangų derinti marksizmą su civilizacine prieiga, kuri, Norkaus manymu, yra pernelyg spekuliatyvi ir nesilanti jokių bendrų hipotezių dėl gyvenimo būdo skirtingų pjūvių (ūkis, politika, kultūra ir t. t.) tarpusavio santykių. Taigi, pasak Norkaus, Gudavičiui būdingas tik „likutinis marksizmas“, kurį pernelyg užgožia iš civilizacinės prieigos išplaukiančios tezės ir net „esencialistinės baltofilijos recidyvai“³². Kaip išeitį Norkus siūlo atsigręžti į Gudavičiaus taip vertinamus Henryko Łowmiańskio ankstyvosios LDK tyrimus, kurie nepriskirtini marksizmui, bet laikytini sociologiškai jautria istorija, metodologiškai ir chronologiškai artima Analų mokyklai³³. Galima tik pridurti, kad vieno Analų mokyklos įkūrėjo Marco Blocho feodalizmo samprata, pasak britų medievistės Susan Reynolds, laikytina labai artima Maxo Weberio³⁴. Aptartas Norkaus pastabas jau galima būtų laikyti diskusijos užuomazga, o ne tik skirtingų nuomonių išsakymu, tiesa, Norkus jas išdėstė lyg tarp kitko ir pats pripažino, kad „E. Gudavičiaus interviu – tai ne (bent jau ne pirmoje eilėje) tribūna metodologinėms pažiūroms skelbti

²⁷ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Los Caprichos*. Du tūkstantis devintieji. Vilnius: Aidai, 2015, p. 361.

²⁸ *Ibidem*, p. 554.

²⁹ *Ibidem*, p. 351, 523–524; Gudavičius pateikė nuorodą į lenkišką Blocho knygos vertimą: BŁOCH, Marc. *Spoleczeństwo feudalne*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981, p. 47–51.

³⁰ DUBONIS, Artūras. *Traidenis*: monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje, 1268–1282. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, p. 157–159.

³¹ ŠVEDAS, Aurimas; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Visa istorija yra gyvenimas*: 12 sakinės istorijos epizodų. Vilnius: Aidai, 2008.

³² NORKUS, Zenonas. Būtovės slėpiniai be televizijos kamerų. Rec.: *Visa istorija yra gyvenimas*: 12 sakinės istorijos epizodų. Edvardą Gudavičių kalbina Aurimas Švedas. Vilnius: Aidai, 2008, 278 p. *Lietuvos istorijos studijos*, 2009, Vol. 24, p. 211–213.

³³ *Ibidem*, p. 213.

³⁴ REYNOLDS, Susan. *The Use of Feudalism in Comparative History*. Iš: Benjamin Z. KEDAR (ed.). *Explorations in comparative history*. Jerusalem: Hebrew University Magnes Press, 2009, p. 192–193.

ar diskutuoti³⁵. Nors tiesioginė diskusija ir neįsiplieskė, minėtuose Gudavičiaus poleminiuose tekstuose galima rasti netiesioginį atsakymą į Norkaus kritiką dėl nuosavybės prasminių niuansų: jis tvirtino, kad nuosavybės teisės pagrindai suformuoti dar romėnų ir iki šiol žmonija nieko geresnio nesugalvojo, nors neneigia, kad feodalinė teisė buvo visų pirma kumščio teisė³⁶. Kita vertus, Gudavičius išvelgė ir aiškiai pabrėžė skirtumą tarp individualios (būdingos feodalizmui) ir privačios (buržuazinės) žemės nuosavybės³⁷. Tiesą sakant, Engelsas kur kas tiesmukiau už Gudavičių traktavo alodą, kuris esą, kai tik germanai išsidalino žemes buvusioje Romos imperijoje, tapo preke³⁸.

Dar reikėtų pridurti, kad vertingų konceptualių išvalgų apie feodalizmą galima rasti ir Norkaus knygoje, skirtoje lietuviškojo kapitalizmo problematikai³⁹, tose jos vietose, kur autorius kritikuoja Karlo Marxo istorinio materializmo teoriją. Svarbiausios jų būtų šios: „Feodalinius ir vergvaldinius gamybos būdus skiria ne gamybinių jėgų lygis ar pobūdis, bet gamybiniai santykiai“⁴⁰; „Egzistavo ne vienas, bet daug kapitalistinių (kaip ir vergvaldinių, feodalinių, ir t. t.) gamybos būdų“⁴¹. Taip pat Norkus, laikydamas natūrinį ūkį kapitalizmo antipodu, kaip vieną iš tokio ūkio pavyzdžių nurodo X–XI a. Vakarų Europos manorą⁴². Iš šių užuominų galima daryti prielaidą, kad Norkus jau nebėra toks skeptiškas marksistinės istorijos metodologijos atžvilgiu ir netgi sufleruoja tam tikras konceptualias gaires tolesniems į analitinį marksizmą orientuotų istorikų tyrimams.

Galiausiai išskirtinio dėmesio šioje istoriografinėje apžvalgoje nusipelno jaunesnės kartos lietuvių medievisto Vytauto Volungevičiaus konceptualūs svarstymai feodalizmo tema. Savo monografijoje jis ne tik trumpai aptarė LDK nemarksistinio feodalizmo istoriografiją (Łowmiański, Iwo Jaworski, Oswald Backus, Norkus), bet ir trumpai pristatė visas tris feodalizmo sampratas. Tiesa, Volungevičius nedarė esminės perskyros tarp politinės-sociologinės (Bloch) ir marksistinės socioekonominės, tačiau supriešina plačiąją (socialinę-ekonominę) sampratą su siaurąja teisine-politine⁴³. Viena vertus, jis pagrįstai kritikavo pastarąją kaip pernelyg siaurą: „Bet juk tai tik ledkalnio viršūnė. Į tokios sampratos turinį patenka tik maža dalis tos visuomenės, kurią bandoma paaiškinti. Tokia samprata apriboja kalbėjimą apie feodalizmą tik siaura viršutine šios visuomenės dalimi ir daugiau pasako ne apie ją apibūdinama visuomenę, bet apie pačią ją apibūdinančią

³⁵ NORKUS, Zenonas. *Art. cit.*, p. 213.

³⁶ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Los Caprichos*. Du tūkstantis devintieji. Vilnius: Aidai, 2015, p. 587–588.

³⁷ *Ibidem*, p. 475, 501–502, 507–508, 516–517.

³⁸ ЭНГЕЛЬС, Фридрих. Франский период. Iš: Карл МАРКС, Фридрих ЭНГЕЛЬС, *Сочинения*. Vol. 19. Издание второе. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1961, p. 497.

³⁹ NORKUS, Zenonas. *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai*: kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu. Vilnius: Aukso žuvis, 2014.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 582.

⁴¹ *Ibidem*, p. 584.

⁴² *Ibidem*, p. 143.

⁴³ VOLUNGEVIČIUS, Vytautas. *Pilies šešėlyje*: teritorija, visuomenė ir valdžia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Naujasis židinys-Aidai, 2015, p. 64–66.

XIX a. istoriografiją ir jos vertybinius interesus.⁴⁴ Kita vertus, Volungevičius nepritarė ir Norkaus teiginiui, kad socioekonominė feodalizmo samprata, vyravusi Lietuvos istoriografijoje, yra neproblemiška bei tvirtino, kad ją galima suprobleminti keliant klausimą apie feodalizmo tipologiją ir apibrėžiant jos kriterijus⁴⁵. Galiausiai lietuvių medievistas, remdamasis Reynolds, tvirtino, kad „visada reikia matyti abu (teisinį politinį ir ūkinį materialinį) feodalizmo sampratos ir aiškinimo lygmenis“⁴⁶.

Apibendrinant pirmąją straipsnio dalį galima konstatuoti, kad aktyviausiai konceptualiai feodalizmo problematiką per Lietuvos nepriklausomybės 30-metį svarstė Gudavičius, Norkus, Kiaupienė, Petrauskas ir Volungevičius. Kalbant apie laikotarpį iki 2004 m., galima pritarti Kiaupienės tezei, kad teorinės-metodologinės diskusijos apie feodalizmą nevyko (nors buvo išsakomos skirtingos nuomonės), tačiau euroatlantinėje epochoje padėtis pasikeitė: užsimezgė tam tikra polemika, į kurią įsitraukė Norkus, Gudavičius, Volungevičius ir Petrauskas. Taip pat galima konstatuoti, kad lietuvių medievistai pasiskirstė į dvi grupes: siaurosios leninio feodalizmo sampratos propaguotojų (Kiaupienė, Petrauskas, Dubonis) ir socioekonominės marksistinės feodalizmo sampratos šalininkų (Gudavičius, Bumblauskas). Tarpinę poziciją užėmė Volungevičius, kuriam aiškiai priimtinesnė plačioji socioekonominė samprata, tačiau jis nedaro esminės skirties tarp Analų mokyklos pradininkų ir analitinio marksistinio feodalizmo sampratų, tarsi bandydamas jas sintezuoti. Jam artimą poziciją užėmė istorijos sociologas Norkus, kuris, būdamas Maxo Weberio istorinės sociologijos žinovas, propaguoja jo politinę-sociologinę feodalizmo sampratą, kuri artima Blocho. Tiesa, kaip galima spręsti iš aukščiau paminėtų užuominų, Norkus įžvelgė feodalizmo tyrimų perspektyvų ir apibrėžiant jį marksistiškai kaip gamybos būdą (ar būdus). Vietos dialogui paliko ir Petrauskas, kuris, kaip minėta, pasiūlė ir platesnio feodalizmo apibrėžimo galimybę. Taigi tendencijos džiuginančios: **konceptuali diskusija feodalizmo tema lietuviškajame istoriniame diskurse prasidėjo**, į ją įsitraukė įvairių kartų istorikai (ir ne tik).

Lietuviškojo periferinio feodalizmo pagrįstumo problema

Kita vertus, reikia konstatuoti, kad Gudavičiaus ir Bumblausko suformuluota būtent marksistinė lietuviškojo periferinio (odalinio) feodalizmo koncepcija priimama kaip duotybė ir nebandoma kvestionuoti. Vienintelė išimtis yra Norkaus poleminės pastabos, tačiau jis nėra istorikas griežtąja to žodžio prasme, todėl tarsi diskurso „prašalietis“. Žinoma, leninio feodalizmo modelis šiuo požiūriu negali būti visavertė alternatyva, nes, kaip taikliai pažymėjo Volungevičius, yra per siauras ir todėl negali pateikti jokių bendresnių hipotezių.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 64.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 66.

⁴⁶ *Ibidem*.

Iš to tarsi ir išplauktų, kad ir antroji esminė 2003 m. suformuluota Kiaupienės tezė apie lietuviškąjį feodalizmą yra pakankamai pagrįsta, o būtent, kad **feodalizmo egzistavimas Lietuvoje marksistine prasme yra visiškai neprobleminis**. Tačiau iš tikrųjų klausimą reiktų patikslinti: ar *yra* neprobleminis, ar *atrodo* neprobleminis? Kaip matyti iš istoriografinės apžvalgos, tai bus jau ne pirmas bandymas ginčyti šią Norkaus–Kiaupienės tezę. Volungevičius jau yra pateikęs ir trumpą atsakymą, kaip feodalizmą socioekonominė prasme galima suproblemiti: suformuluoti jo tipologiją. Visiškai jam pritariame. Todėl, plėtodami Volungevičiaus feodalizmo tipologijos poreikio tezę, šio straipsnio antroje dalyje išdėstysime **penkis argumentus**, bandydami pagrįsti teiginį, kad *feodalizmo egzistavimas Lietuvoje būtent marksistine prasme anaipol nėra neprobleminis*.

Pirma. Pagrindinis argumentas, kuriuo remdamiesi politinio-teisinio feodalizmo koncepto reikalingumą grindžia pagrindiniai jo šalininkai lietuvių istoriografijoje (Kiaupienė, Petrauskas), yra tas, kad esą feodalizmas marksistine prasme apibrėžiamas per plačiai ir todėl visiškai nepritaikomas spręsti siauresnes tyrimo problemas (pirmiausia bajoriškosios LDK visuomenės ir jos struktūrų, taip pat feodalinės teisės raidai)⁴⁷. Iš tiesų taip plačiai (holistiškai) apibrėžiamas feodalizmas yra tiesiog pernelyg didelio abstraktumo lygmens sąvoka, kad padėtų spręsti aukščiau minėtas problemas. Tačiau šią kliūtį galima pašalinti dviem būdais: arba konceptualizuojant problemos sprendimą žemesnio abstrakcijos lygmens sąvokomis, neatsisakant marksistinės prieigos apskritai (sėkminga tokio sprendimo iliustracija galėtų būti Bumblausko svarstymai apie LDK santvarkų kaitą – ankstyvoji monarchija, pareigybinė oligarchija, vienaluomė luominė monarchija⁴⁸, arba suformuluojant feodalizmo tipologiją (apie tai – vėliau). Suvokiant marksizmą kaip „istorizmo įveikos“ paradigmą, feodalizmas skaidomas į politines, ekonomines, socialines ir t. t. struktūras ir analizuojamas tipologiniame kontekste (remiantis „maksimalaus“ regiono koncepcija). Tokią prieigą aiškiai suformulavo Bumblauskas dar savo programiniame straipsnyje Sąjūdžio laikais⁴⁹, o nuosekliausiai tai konceptualizuota Gudavičiaus kaip „pastumtos kortų kaladės“ dėsnis⁵⁰.

Kas liečia tipologiją, juk ir Kiaupienė, svarstydamą XVI a. LDK specifiką, neapsiribojo vien leniniu feodalizmu, bet dar pasiūlė „pavainikio“ ir „menamo“ feodalizmo sąvokas, be to, leninį feodalizmą priešino su klientizmu⁵¹. Kitaip tariant, siekiant suproblemiti, irgi buvo pasiūlyti tipologijos metmenys.

⁴⁷ KIAUPIENĖ, Jūratė. „Mes, Lietuva“: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a.: (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius: Kronta, 2003, p. 49; PETRAUSKAS, Rimvydas. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia. Vilnius: Aidai, 2003, p. 14; PETRAUSKAS, Rimvydas. *Op. cit.*, p. 383.

⁴⁸ BUMBLAUSKAS, Alfredas. Ką vadinti „vidaus reikalų“ istorija? Iš: Lietuvos vidaus reikalų istorija. Ats. red. N. Šepetys. Vilnius: LR Vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 26–29.

⁴⁹ BUMBLAUSKAS, Alfredas. Kur buvo Lietuva feodalizmo epochoje? *Europa 1988: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio almanachas*. Sudarė R. Ozolas. 1989, p. 153–172.

⁵⁰ GUDAVIČIUS, Edvardas. „Pastumtos kortų kaladės“ dėsnis. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, Vol. 4, p. 35–43.

⁵¹ KIAUPIENĖ, Jūratė. *Op. cit.*, p. 47–49.

Tada kyla klausimas, kam reikia „traukti iš stalčiaus“ senąją feodalizmo koncepciją, jeigu pripažįstama, kad ji yra Renesanso teisininkų fikcija⁵² ir kritikuojama (ypač prancūziškoje ir anglosaksiškoje istoriografijoje) nuo Marco Blocho „Feodalinės visuomenės“ laikų⁵³? Aišku, tai visų pirma pasireiškia kaip prisirišimas prie medievistams brangios šaltinių terminijos („mimetinė“ / eminė terminijos kūrimo prieiga), tačiau, kaip taikliai pastebi medievistas Volungevičius, tai nieko neišsprendžia, nes norint apibūdinti analizuojamo laikotarpio socialinę tvarką vis tiek reikalingos „naujo turinio prisodrintos sąvokos“⁵⁴. O pats leninis feodalizmas bet kuriuo atveju taip pat yra abstrakcija, nes jo turinys kito priklausomai nuo erdvės ir nagrinėjamo laikotarpio⁵⁵.

Antra. Galima tik pasidžiaugti, kad šiuolaikiniai lietuvių medievistai seka ir yra susipažinę su kai kuriais konceptualiais feodalizmo tematikos istoriografijos debatais (kaip antai „feodalizmo revoliucijos / transformacijos“ ar Reynolds veikalo kritikos leninio feodalizmo atžvilgiu pagrįstumo⁵⁶; be kita ko, reikėtų pridurti, kad diskusija apie „feodalinę revoliuciją“ neišsisėmė XX a. pabaigoje, kaip galima būtų suprasti iš Petrausko nuorodų, tačiau nusitęsė ir į XXI amžių⁵⁷). Vis dėlto kai kurios svarbios koncepcijos buvo praleistos (galbūt dėl „ūkinio materialinio“ feodalizmo aspekto ignoravimo), kurios būtų galėjusios patikslinti ir sukongretinti feodalizmo (ar bent jo genezės) sampratą tam tikrais aspektais. Visų pirma turime omenyje *Ankstyvųjų viduramžių agrarinės revoliucijos* koncepciją, suformuluotą dar praėjusio amžiaus viduryje Lynn White Jr.⁵⁸ ir Georges DUBY⁵⁹, sureikšmintą Jenő Szűcs⁶⁰ ir išplėtotą bei suaktualintą austrų socialinio istoriko Michael Mitterauer⁶¹.

Trečia. Ypač apmaudi lietuvių medievistikos spraga yra visiškai turiningos diskusijos apie ankstyvųjų Vidurio Rytų Europos valstybių sociopolitinės struktūros ir jos prigimties interpretacijas ignoravimas. Į šią diskusiją, aktyviausiai vykusią nuo XX a.

⁵² GUDAVIČIUS, Edvardas. *Los Caprichos*. Du tūkstantis devintieji. Vilnius: Aidai, 2015, p. 524.

⁵³ Žr., pvz., BROWN, Elizabeth A. R. The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe. *The American Historical Review*. 1974, Vol. 79, Nr. 4, p. 1063–1088.

⁵⁴ NORKUS, Zenonas. Maxo Weberio feodalizmo samprata ir Lietuvos istorija. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, Vol. 4, p. 44–46; VOLUNGEVIČIUS, Vytautas. *Pilies šešėlyje*: teritorija, visuomenė ir valdžia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Naujasis židinys-Aidai, 2015, p. 66–67.

⁵⁵ VOLUNGEVIČIUS, Vytautas. *Op. cit.*, p. 65.

⁵⁶ PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*: politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Naujasis Židinys-Aidai, 2017, p. 381–382.

⁵⁷ Žr. WEST, Charles. *Reframing the Feudal Revolution*. Political and Social Transformation Between Marne and Mosell, c. 800-c.1100. New York: Cambridge University Press, 2013.

⁵⁸ WHITE, Lynn Jr. *Medieval Technology and Social Change*. London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1962, p. 39–78.

⁵⁹ DUBY Georges, La révolution agricole médiévale. *Revue de géographie de Lyon*, Vol. 29, Nr. 4, 1954, p. 361–366.

⁶⁰ SZŪCS, Jenő. The three historical regions of Europe. An outline. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1983, Vol. 29, Nr. 2–4, p. 137.

⁶¹ MITTERAUER, Michael. *Why Europe?* The medieval Origins of its Special Path. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2010, vokiškas leidimas 2003.

8-ojo dešimtmečio iki Šaltojo karo pabaigos, labiausiai buvo įsitraukę lenkų (Karol Modzelewski, Barbara Krzemieńska), čekų (Dušan Třeštík, Josef Žemlička), slovakų (Richard Marsina) ir kai kurie rusų (Boris Floria) istorikai⁶². Pasak šių istorikų, ankstyvųjų Vidurio Rytų Europos valstybių sociopolitinė struktūra esmingai skyrėsi nuo Karolingų imperijos: diduomenės žemėvalda buvo rudimentinė, vyravo kunigaikščio aukščiausia žemės nuosavybė, akivaizdžiai vyravo centralizuotas pridėtinio produkto nusavinimo būdas, iš kurio tam tikrą dalį gaudavo valdovo administracija ir kariauna, amatininkai daugiausia dirbo valdovo kiemo ir jo kariaunos poreikiams tenkinti (vadinamoji *tarnybinė organizacija*)⁶³.

Tiesa, nėra nusistovėjusio šios specifinės sociopolitinės struktūros tipo pavadinimo: Modzelewski vadino tai *Ius Ducale* sistema⁶⁴, o Třeštík – ankstyvųjų viduramžių Vidurio Europos valstybės modelių (arba tipų)⁶⁵. Svarbu pažymėti, kad Floria taikė šį modelį ne

⁶² MODZELEWSKI, Karol. *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego: X–XIII wiek*. Wrocław: Ossolineum, 1975; MODZELEWSKI, Karol. The system of *Ius Ducale* and the idea of feudalism (Comments on the Earliest Class Society in Medieval Poland). *Quaestiones Mediae Aevi*. 1977, Vol. I, p. 71–99; ФЛОРЯ, Борис. Государственная собственность и централизованная эксплуатация в западно-славянских странах в эпоху раннего феодализма. Iš: *Общее и особенное в развитии феодализма в России и Молдавии. Проблемы государственной собственности и государственной эксплуатации (ранний и развитой феодализм): чтения, посвященные памяти академика Л. В. Черепнина. Тезисы докладов и сообщений*. Кишинев, 5–7 апреля 1989 г. Москва: [s. p.], 1988, p. 61–67; Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1987; Раннефеодальные государства и народности: южные и западные славяне VI–XII вв. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1991.

⁶³ BABINSKAS, Nerijus. Od Afrykańskiego sposobu produkcji. Problem typologii przednowoczesnych periferyjnych społeczeństw europejskich. *Człowiek i społeczeństwo*. 2016, Vol. XLII, p. 126–128; BABINSKAS, Nerijus. Some Aspects of the Medieval Origins of Europe's Special Path According to Michael Mitterauer. A Comparison of the Cases of the Early Principality of Moldavia and the Grand Duchy of Lithuania. Iš: George BILAVSCHI, Dan APARASCHIVEI (ed.), *Studia mediaevalia Europaea et orientalia: miscellanea in honorem professoris emeriti Victor Spinei oblata*. București: Editura academiei Române, 2018, p. 433; BABINSKAS, Nerijus. Typologies of pre-modern societies beyond feudalism: exploring alternative possibilities and the problem of their applicability in cases of peripheral European societies. *Revista Română de studii Baltice și Nordice*. 2018, Vol. 10, Nr. 2, p. 15–17; Plačiau žr. BABINSKAS, Nerijus. *Moldova XIV a. viduryje – XVI a. viduryje kaip socialinės struktūros tipologijos problema*: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010, p. 198–201.

⁶⁴ MODZELEWSKI, Karol. *Art. cit.*

⁶⁵ ТРЖЕШТИК, Душан. Среднеевропейская модель государства периода раннего средневековья. Iš: *Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1987, p. 124–133; plg. АЛИМОВ, Денис. Механизмы и формы надлокальной интеграции в славянском мире в VII–X вв. в контексте политогенеза (спорные вопросы современной историографии). Iš: Леонид ГРИНИН (ed.), *Политогенез и историческая динамика политических институтов. От локальной потестарности к глобальной мир-системе*. Москва: Издательство «Учитель», 2019, p. 212–214.

tik Vidurio Rytų Europai (įskaitant ir LDK⁶⁶), bet ir visoms periferinėms viduramžių Europos politijoms: nuo Skandinavijos iki Balkanų slavų valstybių (įskaitant ir Kijevo Rusiją) ir tik vėliau (XIII–XIV a.) šios politijos tipologiškai esą ėmė aiškiai skirtis tarpusavyje⁶⁷. Ankstyvųjų viduramžių Vidurio Europos valstybės modelio koncepcijos idėjos nebuvo pamirštos ir pasibaigus Šaltajam karui: toliau plėtojamoms arba kritikuojamos Višegrado šalių ir rusų istorikų⁶⁸.

Ketvirta. Kad ir kaip paradoksaliai tai skambėtų, **marksistinė lietuviškos istoriografijos tradicija yra skurdi ir vėlyva**, nes, jeigu atmesime marksizmą kaip ideologiją ir paliksime marksizmą kaip paradigmą (Gudavičiaus sugalvota dichotomija⁶⁹), tai lietuviškai marksizmo paradigmai atstovauja tik du istorikai: Juozas Jurginis ir Edvardas Gudavičius⁷⁰ (prie jų dar reikėtų priskirti bent jau ankstyvuosius Bumblausko tekstus). Vadinas, paradigminio marksizmo pradžia Lietuvoje – XX a. 7-asis dešimtmetis, kai pasirodė paradigminis Jurginio veikalas apie baudžiavos įsigalėjimą⁷¹, tačiau tai tik jo užuomazga, nes to paties Jurginio „Valstiečių istorija“ (1978), pasak Švedo, jau žingsnis atgal – link „lenininio-stalininio modelio“⁷². Paradigminio marksizmo elementų galima užtikti Gudavičiaus kandidatiniėje disertacijoje (1971), tačiau į nuoseklesnę metodologinę prieigą tai išsirutuliojo apie 1980 m. su Gudavičiaus baltų alodo ir aukščiausios žemės

⁶⁶ ФЛОРЯ, Борис. Эволюция социальных и общественно-политических структур и возникновение государства. Iš: *Раннефеодальные государства и народности: южные и западные славяне VI–XII вв.* Отв. ред. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1991, p. 197–201; ФЛОРЯ, Борис. Центральная Европа в Европе средневековья. Iš: *Центральная Европа как исторический регион.* Отв. ред. А. Миллер. Москва: Институт славяноведения и балканистики, 1996, p. 45–47.

⁶⁷ ФЛОРЯ, Борис. *Op. cit.*; plg. SZÚCS, Jenő. The three historical regions of Europe. An outline. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1983, Vol. 29, Nr. 2–4, p. 151; ANDERSON, Perry. *Passages from Antiquity to Feudalism*. London: NLB, 1974, p. 229–245.

⁶⁸ BEREND, Nora, URBAŃCZYK, Przemysław și WISZEWSKI, Przemysław. *Central Europe in the High Middle Ages. Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300*. New York: Cambridge University Press, 2013, p. 165–166, 194–195, 264, 278–279; BRZECHCZYN, Krzysztof. *Odrębność historyczna Europy Środkowej*. Studium metodologiczne. Poznań: Humaniora, 1998, p. 193–201; BRZECHCZYN, Krzysztof. *The Historical Distinctiveness of Central Europe. A Study in the Philosophy of History*. Berlin: Peter Lang GmbH, 2020, p. 259–267; KUZNETSOVA, Anna. The notion of „Central Europe” in Russian historical scholarship. Iš: Gerhard JARITZ, Katalin SZENDE (ed.), *Medieval East Central Europe in a comparative perspective: from frontier zones to lands in focus*. London and New York: Routledge, 2016, p. 37–44; ŽEMLIČKA, Josef. *Europa Środkowa i jej wczesne państwowości: temat wyczerpany czy perspektywiczny? Kwartalnik Historyczny*. 2013, Vol. CXX, Nr. 4, p. 911–919; АЛИМОВ, Денис. *Op. cit.*, p. 212–228; ФЛОРЯ, Борис. *Op. cit.*

⁶⁹ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Los Caprichos. Du tūkstantis devintieji*. Vilnius: Aidai, 2015, p. 361.

⁷⁰ BUMBLAUSKAS, Alfredas. Ar būta marksizmo sovietinėje lietuvių istoriografijoje? Iš: *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*. Sudarė A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius: Aidai, 1999, p. 392–398; ŠVEDAS, Aurimas. *Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*. Vilnius: Aidai, 2009, p. 197–213.

⁷¹ JURGINIS, Juozas. *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.

⁷² ŠVEDAS, Aurimas. *Op. cit.*, p. 202.

nuosavybės tyrimais⁷³. Taigi geriausiu atveju paradigminio marksizmo pradžia Lietuvoje – 1979 metai. Be to, nors Jurginis ir Gudavičius buvo išskirtinės erudicijos ir labai produktyvūs mokslininkai, vis dėlto tai buvo sovietinė marksizmo (ir netgi sovietinės periferijos, Gudavičiaus žodžiais tariant, „tautinės gubernijos“) mokykla, užgrūdinta cenzūros, literatūros prienamumo ribojimų ir įvairių prievartos struktūrų spaudimo priemonių⁷⁴.

Taigi lietuvių istorikai marksistai labai vėlai įsitraukė į marksistinių teorinių-metodologinių diskursą ir vis dar buvo varžomi sovietinės cenzūros. Formuojantis jų teorinėms-metodologinėms pažiūroms, jokios arba bent jau esminės įtakos nepadarė tokios konceptualiai ir metodologiškai itin produktyvios marksizmo srovės kaip austromarksizmas (XX a. pirmasis trečdalis), prancūziškas struktūrinis (XX a. 7–8-asis dešimtmečiai) ir britiškas analitinis marksizmas (ryškiausiai XX a. 9-asis dešimtmetis, nors pradžia siejama su G. A. Coheno veikalo pasirodymu 1978 m.), tapusios galingais impulsais marksistinės istoriografijos raidai Vakaruose (ypač Prancūzijoje, Italijoje ir anglosaksų šalyse). Pastaroji srovė lyg ir buvo vienalaikė su nuoseklesnio paradigminio marksizmo lietuviškoje istoriografijoje atsiradimu, tačiau Sovietų Sąjungos pakraščio istorikams nebuvo įmanoma sistemingiau sekti vakarietiško marksizmo raidos tendencijų⁷⁵.

Tai reiškia, kad lietuvių istorikai marksistai neturėjo galimybės įsitraukti į tokius klasikinius marksistinės istorinės sociologijos debatus kaip perėjimas iš feodalizmo į kapitalizmą (dvi bangos: Dobb-Sweezy XX a. 6–7-ajame dešimtmečiuose ir Brennerio XX a. 8–9-ajame dešimtmečiuose, kuriuose daugiausia dalyvavo anglosaksų ir prancūzų mokslininkai), ikikapitalistinių gamybos būdų įvairovės konceptualizavimas (susiję su azijinio gamybos būdo [AGB] diskusijų antrąja banga). Kas liečia AGB, į diskusiją iš tiesų buvo įsitraukta (tiesa, visai nekritiškai) ne anksčiau kaip 1983 m.⁷⁶, t. y. tada, kai Vakaruose diskusija, galima sakyti, jau nebevyko (lemiamą smūgį čia sudavė Edwardo Saido europocentrizmo kritika veikale „Orientalizmas“ [1978], taip pat buvo svarbi įtakingo britų marksisto Perry Andersono nuosekli kritika AGB atžvilgiu⁷⁷).

Izoliacija nuo vakarietiško marksizmo diskurso, nekritiška AGB („istorinio materializmo Loknesės pabaisos“) koncepcijos recepcija lėmė ir skurdoką ikikapitalistinių gamybos būdų tipologiją (feodalizmas–periferinis feodalizmas–pusinis feodalizmas–bendruomeninė despotija), kad ir kaip novatoriškai lietuviškos istoriografijos kontekste

⁷³ *Ibidem*, p. 208–211; žr. ŠVEDAS, Aurimas; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Visa istorija yra gyvenimas: 12 saikytinės istorijos epizodų*. Vilnius: Aidai, 2008, p. 179–181; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos europėjimo keliais: istorinės studijos*. Vilnius: Aidai, 2002, p. 87–123 [1979, 1980, 1983].

⁷⁴ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Op. cit.*, p. 350, 380, 580.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 380.

⁷⁶ GUDAVIČIUS, Edvardas. Aukščiausia žemės nuosavybė „barbarinėje“ Lietuvoje. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Istorija*. 1983, Vol. XXIII, p. 3–11; GUDAVIČIUS, Edvardas. Europos ikifeodalinė visuomenė (tarybinės istoriografijos duomenys). *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*. 1983, Vol. 4 (85), p. 82–90.

⁷⁷ ANDERSON, Perry. *Lineages of the Absolutist State*. London: NLB, 1974, p. 462–549.

ji XX a. pabaigoje atrodė. Jeigu pasidairytumė po šiuolaikinę marksistinę istoriografiją, tuoj galėtumė tą tipologiją praplėsti. Štai specialaus leidinio, skirto ikikapitalistinių gamybos būdų problematikai, redaktoriai Laura da Graca ir Andrea Zingarelli įvade išvardijo tokius: azijinis, germaniškas, namų (ang. *domestic*), valstiečių, senovės (ang. *ancient*), vergovinis, tributarinis, feodalinis⁷⁸. Ne visi, ko gero, vienodai gerai konceptualizuoti, bet pasirinkti yra iš ko. Šį sąrašą galima tęsti: pvz., afrikinis gamybos būdas (bandomas taikyti ir Didžiąjai Moravijai!)⁷⁹. Galimybės suprobleminti lietuvišką feodalizmą kaip gamybos būdą neabejotinai prasiplečia.

Vakarietiška marksistinė istoriografija, tarp jų ir marksistinė medievistika, nesiruošia užleisti pozicijų XXI a.⁸⁰ Būtų labai apmaudu, jei lietuvių medievistika atsisakytų vienos iš esminių „istorizmo įveikos“ paradigmų.

Penkta. 1983 m. Gudavičius rašė, kad „feodalinius gamybinius santykius nusako 2 pagrindiniai bruožai: valdančios klasės žemės nuosavybės monopolis (jos „priklausiniu“ esant tiesioginiam gamintojui) ir šios nuosavybės ekonominis realizavimas smulkios agrikultūros pavidalu (savarankiškas valstiečio ūkis pono žemėje, teikiantis ponui rentą), išnaudojant valstietį neekonominės prievartos keliu“⁸¹. Tuo tarpu minėtuose poleminiuose tekstuose jis išskyrė **du pagrindinius feodalizmo požymius: stambiają žemėvaldą ir individualų valstiečio ūkį**⁸², o sekdamas Aleksandra Liublinskąja, nurodė ne tik feodalinio gamybos būdo ląstelę (valstiečio ūkį), bet ir **feodalinio išnaudojimo ląstelę – feodalinį dvarą**⁸³. Dar tame pačiame straipsnyje (1983) Gudavičius padarė išvadą, kad „bendruomenininkų alodizacija yra europinio feodalizmo genezės prielaida ir pagrindas“⁸⁴. Pastaruoju požūriū jis nuosekliai sekė tiek marksizmo pradininku Engelsu⁸⁵, tiek savo pirmtaku Jurginiu⁸⁶. Su minėta Gudavičiaus išvada (1983) galima visiškai sutikti, tačiau kai kuriuose vėlesniuose jo tekstuose akcentai šiek tiek keičiasi.

⁷⁸ DA GRACA, Laura, ZINGARELLI, Andrea (ed.). *Studies on Pre-Capitalist Modes of Production*. Leiden; Boston[Mass.]: Brill, 2015, p. 12.

⁷⁹ АЛИМОВ, Денис. „Африканский способ производства“ в Великой Моравии? (заметки на полях статьи Иво Штефана). *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. 2012, Vol. 1 (11), p. 183–196; АЛИМОВ, Денис. Механизмы и формы надлокальной интеграции в славянском мире в VII–X вв. в контексте политогенеза (спорные вопросы современной историографии). Iš: Леонид ГРИНИН (ed.), *Политогенез и историческая динамика политических институтов. От локальной потестарности к глобальной мир-системе*. Москва: Издательство «Учитель», 2019, p. 200–234.

⁸⁰ WICKHAM, Chris. *Memories of Underdevelopment: What Has Marxism Done for Medieval History, and What Can It Still Do?* Iš: Chris WICKHAM (ed.), *Marxist History-writing for the Twenty-first Century*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2007, p. 32–48.

⁸¹ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Art. cit.*, p. 83.

⁸² GUDAVIČIUS, Edvardas. *Los Caprichos*. Du tūkstantis devintieji. Vilnius: Aidai, 2015, p. 486.

⁸³ *Ibidem*, p. 330–332.

⁸⁴ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Art. cit.*, p. 87.

⁸⁵ ЭНГЕЛЬС, Фридрих. Франский период. Iš: МАРКС, Карл, ЭНГЕЛЬС, Фридрих, *Сочинения*. vol. 19. Издание второе. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1961, p. 497–498 [1881–1882].

⁸⁶ JURGINIS, Juozas. *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962, p. 23.

Garsiajame „Pastumtos kortų kaladės dėsnyje“ jis rašė „[...] ir gimė alodinė žemės nuosavybė. Buvo žengtas naujas individualaus ūkio raidos žingsnis: atsirado individualus gamintojas. Viduramžių Europos visuomeninė organizacija rėmėsi būtent šiuo pagrindu. Tai buvo feodalizmas“⁸⁷. Aukščiau cituotoje išvadoje bendruomenininkų alodizacija tiesiogiai siejama tik su feodalizmo geneze (bendruomenininkų alodizacija laikoma genezės išeities tašku), o paskutinėje citatoje jau tapatinama su pačiu feodalizmu. Pastarojo teiginio pagrįstumu galima ir suabejoti, nes juk buvo nurodyti du pagrindiniai feodalizmo bruožai. Kyla klausimas, ar iš tiesų individualus tiesioginio gamintojo ūkis yra pakankamas feodalizmo kaip gamybos būdo požymis?

Mūsų įsitikinimu, *individualus tiesioginio gamintojo ūkis* yra tik šeimyninio ūkio (angl. *householding*) atmaina. Substantyvistinės ekonomikos pradininko **Karlo Polanyi** (1886–1964) teigimu, „visų mums žinomų ekonominių sistemų iki pat Vakarų Europos feodalizmo pabaigos sandara buvo grindžiama abipusiškumo, *perskirstymo* ar šeimyninio ūkio principais arba jų deriniu“⁸⁸. Šeimyninis ūkis, anot Polanyi, pasireiškia kaip gamyba asmeniniam naudojimui, o jo modelis yra uždara grupė (t. y. gamyba ir saugojimas grupės narių poreikiams patenkinti). Savo šeimos aprūpinimas tampa ūkinio gyvenimo požymiu tik gerokai pažengus žemdirbystei, tačiau jis *neturi nieko bendro su naudos siekimu* (ar juo labiau rinkomis)⁸⁹.

Aišku, galima ginčyti, kad tai nemarksistinė interpretacija, tačiau kai kurie šiuolaikiniai istorikai marksistai išskiria su Polanyi šeimyniniu ūkiu daug bendro turintį vadinamąjį *valstietiškąjį gamybos būdą*. Jį išpopuliarino britų medievistas **Chrisas Wickhamas**⁹⁰, nors kaip *pereinamą gamybos būdą* atmainą (angl. *independent peasant mode of production*) jį dar 1989 m. aprašė amerikiečių sociologas **Jamesas W. Russellas**. Pasak amerikiečių mokslininko, valstiečiai, vyraujant šiam gamybos būdai, visiškai kontroliuoja gamybos priemones (žemę ar gyvulių bandas) ir pragyvena daugiausia iš savo ūkio. Jie nemoka nei rentos žemvaldžiams, nei mokesčių valstybei. Toks gamybos būdas susiklosto atokiose vietovėse arba retai apgyventuose kraštuose (pvz., Amerikos ir Australijos fermeriai kolonistai XVII–XIX a.), būtina jo stabilumo sąlyga – žemės perteklius (dažnai taikomi ekstensyvūs žemdirbystės metodai – lydiminė arba pūdyminė [angl. *swidden*] žemdirbystė). Sąlygos šiam gamybos būdai susiklostyti atsiranda ir po didelių socialinių kataklizmų, kaip antai „Vakarų“ [Romos imperijos] žlugimo iki feodalinių santykių įsitvirtinimo. Atsiradęs žemės stygius gali priversti keisti žemdirbystės

⁸⁷ GUDAVIČIUS, Edvardas. „Pastumtos kortų kaladės“ dėsnis. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, Vol. 4, p. 38.

⁸⁸ POLANYI, Karl. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press, 1957, p. 57 [1944]; plg. POLANYI, Karl. *Didžioji transformacija*: politinės ir ekonominės mūsų laikų ištakos. Vilnius: Algarvė, 2002, p. 62.

⁸⁹ POLANYI, Karl. *Op. cit.*, p. 60–61.

⁹⁰ WICKHAM, Chris. Problems of comparing rural societies in early medieval Western Europe. Iš: Chris WICKHAM, *Land and Power. Studies in Italian and European Social History, 400–1200*. London: British School at Rome, 1994, p. 216–225; WICKHAM, Chris. *Framing the Early Middle Ages. Europe and the Mediterranean, 400–800*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2005.

metodus ir privesti prie gamybos būdo transformacijos⁹¹. Pasak **Wickhamo**, kuris daugiausia remiasi ekonomikos antropologais (Marshal Sahlins, Ester Boserop, Claude Meillasoux), *valstiečių gamybos būdo atveju* bazinis gamybos vienetas yra individualus namų ūkis. Toks namų ūkis tiesiogiai kontroliuoja žemę, kurią dirba (paprastai ji yra paveldima, kartais paskirstoma kaimo bendruomenės). Gamyboje tam tikru mastu tiesiogiai dalyvauja visi fiziškai įgalūs namų ūkio nariai (įskaitant ir nelaisvuosius šeimynykščius). Tokie namų ūkiai susiję tarpusavyje savitarpio pagalbos ryšiais. Gamyba skirta vartojimui, perteklius nekaupiamas: jis išdalijamas giminaičiams, draugams, kaimynams arba kolektyviai suvartojamas bendrose šventėse⁹². Vis dėlto Wickhamo *valstietiško gamybos būdo* koncepciją palaiko ne visi šiuolaikiniai istorikai marksistai. Štai indų kilmės britų istorikas **Jairus Banaji** nepritaria Wickhamo nuostatai feodalinę gamybos būdą tapatinti su *eksploatacijos būdu* ir tuo remiantis priešinti jį su valstietišku gamybos būdu, tuo atveju, kai valstiečiai labai mažai arba iš viso nėra eksploatuojami⁹³.

Galiausiai paties Karlo Marxo pagrindiniame veikale galima rasti teiginių, iš kurių matyti, kad jis individualaus ūkio / gamybinės bendruomenės perskyros pernelyg nesureikšmino, akcentus sudėdamas kitur. Savo „Kapitalo“ trečiame tome jis rašė: „Pagal mūsų prielaidą, betarpiškam gamintojui čia priklauso jo paties gamybos priemonės, daiktinės darbo sąlygos, kurios yra būtinos jo darbui realizuoti ir jo pragyvenimo reikmenims pagaminti; jis *savarankiškai* verčiasi savo žemės ūkiu lygiai kaip ir su juo susijusia kaimo namine pramone. Šio savarankiškumo nepanaikina tai, kad, kaip, pvz., Indijoje, šie smulkūs valstiečiai yra susijungę į daugiau ar mažiau natūraliai išaugusią *gamybinę bendruomenę* (visur kursyvu išskyrė N. B.), nes čia yra kalbama apie savarankiškumą tiktai nominalinio žemvaldžio atžvilgiu.“⁹⁴ Vadinasi, šiuo aspektu Marxui nėra esminio skirtumo tarp Vakarų Europos ir Indijos valstiečių padėties. Azijos specifiką Marxas įžvelgė eksploatacijos būdo savitume (privačiame arba valstybiniame), apie kurį jis rašo toliau⁹⁵.

* * *

Nustatėme, kad remiantis tiek paties Gudavičiaus, tiek Engelsono feodalizmo samprata⁹⁶, individualus tiesioginio gamintojo ūkis nėra pakankamas kriterijus feodalizmui kaip gamybos būdai identifikuoti. Kitas būtinas feodalizmo požymis yra stambioji žemėvalda.

⁹¹ RUSSELL, James W. *Modes of Production in World History*. London; New York: Routledge, 1989, p. 39–40.

⁹² WICKHAM, Chris. *Op. cit.*, p. 536–537.

⁹³ BANAJI, Jairus. *Theory as history: essays on modes of production and exploitation*. Chicago [Ill.]: Haymarket Books, 2010, p. 210–219.

⁹⁴ MARX, Karl. *Kapitalas*. Vol. 3, d. 1–2. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959, p. 717.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 718.

⁹⁶ ЭНГЕЛЬС, Фридрих. Франский период. Iš: Карл МАРКС, Фридрих ЭНГЕЛЬС, *Сочинения*. Vol. 19. Издание второе. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1961, p. 497, 506, 511–512.

Kas liečia LDK, stambioji žemėvalda čia ėmė klostytis tik Vytauto Didžiojo laikais⁹⁷. Kaip buvo iki tol? Pasak Gudavičiaus: „Tai sąlygojo karinį, t. y. privilegijuotą socialinį ir teisinį šios viršūnės statusą, XIII–XIV a. apibrėžiamą pradiniu pilėnų-raitelių, o XIV a. pabaigoje bajorų-ginkluočių (*armigeri* – ginkluočiai) lygiu. Tačiau šis statusas klostėsi visuomenėje, kurioje **nebuvo stambiosios žemėvaldos**, pajungusios smulkiuosius alodinkus, atsistojusius tarp jų ir valdovo“⁹⁸. Svarbu pažymėti, kad Gudavičius čia rėmėsi Łowmiańskiu. Neišsiplečiant, nes tai jau kito straipsnio tema, galima konstatuoti, kad ikirikščioniškoje LDK stambioji žemėvalda neegzistavo, todėl LDK šiuo laikotarpiu nebūdingas antrasis iš dviejų pagrindinių feodalizmo kaip gamybos būdo požymių. Štai jums ir feodalizmo marksistinė prasme egzistavimo Lietuvoje problema.

Išvados

XXI a. lietuvių istoriografijoje užsimezgė šiokia tokia polemika feodalizmo sampratos klausimu, kurios aktyviausi dalyviai – Edvardas Gudavičius, Jūratė Kiaupienė, Zenonas Norkus, Rimvydas Petrauskas ir Vytautas Volungevičius.

Galima aiškiai skirti dvi stovyklas: marksistinio feodalizmo (Gudavičius, Bumblauskas) ir leninio feodalizmo (Petrauskas, Kiaupienė). Tarpinę poziciją užėmė Volungevičius ir Norkus.

Nepaisant plačiai išplitusio skepsio tarp Lietuvos istorikų, marksizmas XXI a. – klestinti istorijos tyrimų paradigma (taip pat ir medievistikoje), turinti galias tradicijas (ypač anglosaksų šalyse, Prancūzijoje, Lotynų Amerikoje), nestokojanti nei analitinio, nei euristinio potencialo.

Gudavičius, sekdamas Engelsu, Jurginiu ir rusų *paradigminio marksizmo* istoriografija (Aleksandr Neusychin, Michail Barg, Sergej Skazkin, Aleksandra Liublinskaja ir kt.), išskyrė du pagrindinius feodalizmo kaip gamybos būdo (ar socioekonominės formacijos) požymius: individualų valstiečio ūkį ir stambiają žemėvaldą.

Feodalizmo kaip gamybos būdo identifikacija remiantis vien tik individualaus tiesioginio gamintojo ūkio (mažojo alodo / odalio) kriterijumi yra nepakankamai pagrįsta.

Gudavičiaus–Bumblausko lietuviškojo periferinio feodalizmo koncepcija yra nevienodai pagrįsta visiems LDK gyvavimo laikotarpiams. Feodalizmo egzistavimas ikirikščioniškuoju LDK laikotarpiu (vadinamasis ankstyvasis arba pradinis feodalizmo laikotarpis) lieka neišdiskutuotas ir problemiškas.

⁹⁷ PETRAUSKAS, Rimvydas. Magnatai ir jų latifundijos: stambiosios žemėvaldos atsiradimas. Iš: *Orbis Lituaniae*. 2012. [žiūrėta 2020 07 10]. Prieiga per internetą: <<http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/magnatai-ir-ju-latifundijos-stambiosios-zemevaldos-atsiradimas-/1534>>; plg. GUDAVIČIUS, Edvardas. Lietuvos feodalinės visuomenės ir jos valdymo sistemos genėzė. Iš: *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Ats. red. N. Šepetys. Vilnius: LR vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 51.

⁹⁸ GUDAVIČIUS, Edvardas. *Op. cit.*, p. 45; plg. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija*. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. Pakartotinis leidimas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, p. 86–87.

Perspektyviausia alternatyva Gudavičiaus–Bumblausko lietuviškojo periferinio feodalizmo koncepcijai – ankstyvųjų viduramžių Vidurio Europos valstybės modelio koncepcija (vadinamoji *Ius Ducale* sistema) (Modzelewski, Třeštík, Floria), kuri nepelnytai ignoruota lietuvių istoriografijoje.

Ankstyvųjų viduramžių Vidurio Europos valstybės modelio santykis su feodalizmu marksistine prasme nėra iki galo aiškus, todėl yra tolesnių tyrimų objektas.

Šaltiniai ir literatūra

1. ANDERSON, Perry. *Lineages of the Absolutist State*. London: NLB, 1974.
2. ANDERSON, Perry. *Passages from Antiquity to Feudalism*. London: NLB, 1974.
3. BABINSKAS, Nerijus. *Analitinės istorinės regionistikos paradigmos: metodinė-istoriografinė studija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.
4. BABINSKAS, Nerijus. Apie Oskarą Haleckį ir istorinę regionistiką. Iš: Oskar HALECKI, *Europos istorijos ribos ir skirstymai*. Vilnius: Margi raštai, 2014, p. 287–320.
5. BABINSKAS, Nerijus. *Moldova XIV a. viduryje – XVI a. viduryje kaip socialinės struktūros tipologijos problema: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.
6. BABINSKAS, Nerijus. Od feudalizmu do Afrykańskiego sposobu produkcji. Problem typologii przednowoczesnych periferijnych społeczeństw europejskich. *Człowiek i społeczeństwo*. 2016, Vol. XLII, p. 119–133.
7. BABINSKAS, Nerijus. Some Aspects of the Medieval Origins of Europe's Special Path According to Michael Mitterauer. A Comparison of the Cases of the Early Principality of Moldavia and the Grand Duchy of Lithuania. Iš: George BILAVSCHI, Dan APARASCHIVEI (ed.), *Studia mediaevalia Europaea et orientalia: miscellanea in honorem professoris emeriti Victor Spinei oblata*. București: Editura academiei Române, 2018, p. 421–437.
8. BABINSKAS, Nerijus. Typologies of pre-modern societies beyond feudalism: exploring alternative possibilities and the problem of their applicability in cases of peripheral European societies. *Revista Română de studii Baltice și Nordice*. 2018, Vol. 10, Nr. 2, p. 9–25.
9. BANAJI, Jairus. *Theory as history: essays on modes of production and exploitation*. Chicago [Ill.]: Haymarket Books, 2010.
10. BARONAS, Darius; DUBONIS, Artūras; PETRAUSKAS, Rimvydas. *XIII a. – 1385 m.: valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. T. III. Vilnius: Baltos lankos, 2011 (Lietuvos istorija).
11. BEREND, Nora; URBAŃCZYK, Przemysław; WISZEWSKI, Przemysław. *Central Europe in the High Middle Ages. Bohemia, Hungary and Poland, c.900–c.1300*. New York: Cambridge University Press, 2013.
12. BLOCH, Marc. *Społeczeństwo feudalne*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981.
13. BROWN, Elizabeth A. R. The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe. *The American Historical Review*. 1974, Vol. 79, Nr. 4, p. 1063–1088.

14. BRZECHCZYN, Krzysztof. *The Historical Distinctiveness of Central Europe. A Study in the Philosophy of History*. Berlin: Peter Lang GmbH, 2020.
15. BRZECHCZYN, Krzysztof. *Odrębność historyczna Europy Środkowej*. Studium metodologiczne. Poznań: Humaniora, 1998.
16. BUMBLAUSKAS, Alfredas. Ar būta marksizmo sovietinėje lietuvių istoriografijoje? Iš: *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*. Sudarė A. Bumblauskas, R. Petrauskas. Vilnius: Aidai, 1999, p. 365–399.
17. BUMBLAUSKAS, Alfredas. Ką vadinti „vidaus reikalų istorija“? Iš: *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Ats. red. N. Šepetys. Vilnius: LR Vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 16–39.
18. BUMBLAUSKAS, Alfredas. Kur buvo Lietuva feodalizmo epochoje? *Europa 1988: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio almanachas*. Sudarė R. Ozolas. 1989, p. 153–172.
19. BUMBLAUSKAS, Alfredas. Lietuva ir Europos istoriniai regionai. *Šiaurės Atėnai*. 2002, gruodžio 28, Nr. 634.
20. BUMBLAUSKAS, Alfredas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
21. BUMBLAUSKAS, Alfredas. *Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005.
22. DA GRACA, Laura; ZINGARELLI, Andrea (ed.). *Studies on Pre-Capitalist Modes of Production*. Leiden; Boston[Mass.] Brill, 2015.
23. DUBONIS, Artūras. *Traidenis: monarcho valdžios atkūrimas Lietuvoje, 1268–1282*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
24. DUBY, Georges. La révolution agricole médiévale. *Revue de géographie de Lyon*. 1954, Vol. 29, Nr. 4, p. 361–366.
25. GUDAVIČIUS, Edvardas. Aukščiausia žemės nuosavybė „barbarinėje“ Lietuvoje. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Istorija*. 1983, Vol. XXIII, p. 3–11.
26. GUDAVIČIUS, Edvardas. Europos ikifeodalinė visuomenė (tarybinės istoriografijos duomenys). *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*. 1983, Vol. 4 (85), p. 82–90.
27. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos europėjimo keliais: istorinės studijos*. Vilnius: Aidai, 2002.
28. GUDAVIČIUS, Edvardas. Lietuvos feodalinės visuomenės ir jos valdymo sistemos genezė. Iš: *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Ats. red. N. Šepetys. Vilnius: LR Vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 43–55.
29. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija*. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. Pakartotinis leidimas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
30. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Los Caprichos*. Du tūkstantis devintieji. Vilnius: Aidai, 2015.
31. GUDAVIČIUS, Edvardas. *Mindaugas*. Vilnius: Žara, 1998.
32. GUDAVIČIUS, Edvardas. „Pastumtos kortų kaladės“ dėsnis. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, Vol. 4, p. 35–43.
33. JURGINIS, Juozas. *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.

34. KIAUPIENĖ, Jūratė. „Mes, Lietuva”: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a.: (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius: Kronta, 2003.
35. KIAUPIENĖ, Jūratė; PETRAUSKAS, Rimvydas. *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.* T. IV. Vilnius: Baltos lankos, 2009 (Lietuvos istorija).
36. KUZNETSOVA, Anna. The notion of „Central Europe” in Russian historical scholarship. Iš: Gerhard JARITZ, Katalin SZENDE (ed.), *Medieval East Central Europe in a comparative perspective: from frontier zones to lands in focus*. London and New York: Routledge, 2016, p. 37–44.
37. MANUSADŽIANAS, Paulius. E. Gudavičiaus pasaulio istorijos civilizacinė koncepcija. Iš: *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*. Sudarė A. Bumblauskas, R. Petrauskas Vilnius: Aidai, 1999, p. 433–459.
38. MARX, Karl. *Kapitalas*. Vol. 3, d. 1–2. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
39. MITTERAUER, Michael. *Why Europe? The medieval Origins of its Special Path*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2010.
40. MODZELEWSKI, Karol. *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego: X–XIII wiek*. Wrocław: Ossolineum, 1975.
41. MODZELEWSKI, Karol. The system of Ius Ducale and the idea of feudalism (Comments on the Earliest Class Society in Medieval Poland). *Quaestiones Mediaevali Aevi*. 1977, Vol. I, p. 71–99.
42. NORKUS, Zenonas. Būtovės slėpiniai be televizijos kamerų. Rec.: Visa istorija yra gyvenimas: 12 sakytinės istorijos epizodų. Edvardą Gudavičių kalbina Aurimas Švedas. Vilnius: Aidai, 2008. 278 p. *Lietuvos istorijos studijos*. 2009, Vol. 24, p. 207–215.
43. NORKUS, Zenonas. *Du nepriklausomybės dešimtmečiai: kapitalizmas, klasės ir demokratija* Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu. Vilnius: Aukso žuvis, 2014.
44. NORKUS, Zenonas. Maxo Weberio feodalizmo samprata ir Lietuvos istorija. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, Vol. 4, p. 44–54.
45. PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*. Vilnius: Aidai, 2003.
46. PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: politika ir visuomenė vėlyvaisiais Viduramžiais*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Naujasis Židinys-Aidai, 2017.
47. PETRAUSKAS, Rimvydas. Magnatai ir jų latifundijos: stambiosios žemėvaldos atsiradimas. Iš: *Orbis Lituaniae*. 2012. [žiūrėta 2020 07 10]. Prieiga per internetą: <<http://m.ldkistorija.lt/index.php/istoriniai-faktai/magnatai-ir-ju-latifundijos-stambiosios-zemevaldos-atsiradimas-/1534>>.
48. POLANYI, Karl. *Didžioji transformacija: politinės ir ekonominės mūsų laikų ištakos*. Vilnius: Algarvė, 2002.
49. POLANYI, Karl. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press, 1957.

50. REYNOLDS, Susan. *Fiefs and vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted*. New York: Oxford University Press, 1994.
51. REYNOLDS, Susan. The Use of Feudalism in Comparative History. Iš: Benjamin Z. KEDAR (ed.), *Explorations in comparative history*. Jerusalem: Hebrew University Magnes Press, 2009, p. 191–217.
52. RUSSELL, James W. *Modes of Production in World History*. London; New York: Routledge, 1989.
53. ŠVEDAS, Aurimas. *Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*. Vilnius: Aidai, 2009.
54. ŠVEDAS, Aurimas; GUDAVIČIUS, Edvardas. *Visa istorija yra gyvenimas: 12 sakytinės istorijos epizodų*. Vilnius: Aidai, 2008.
55. SZŰCS, Jenő. The three historical regions of Europe. An outline. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1983, Vol. 29, Nr. 2–4, p. 131–184.
56. VOLUNGEVIČIUS, Vytautas. *Pilies šešėlyje: teritorija, visuomenė ir valdžia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, Naujasis židinys-Aidai, 2015.
57. WARD, John O. Feudalism: interpretative category or framework of life in the medieval West? In: Edmund LEACH (ed.), *Feudalisms: Comparative Studies*. Sydney: [s. n.], 1985, p. 40–67.
58. WEST, Charles. *Reframing the Feudal Revolution. Political and Social Transformation Between Marne and Mosell, c. 800–c.1100*. New York: Cambridge University Press, 2013.
59. WHITE, Lynn Jr. *Medieval Technology and Social Change*. London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1962.
60. WICKHAM, Chris. *Framing the Early Middle Ages. Europe and the Mediterranean, 400–800*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2005.
61. WICKHAM, Chris. Memories of Underdevelopment: What Has Marxism Done for Medieval History, and What Can It Still Do? Iš: Chris WICKHAM (ed.), *Marxist History-writing for the Twenty-first Century*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2007, p. 32–48.
62. WICKHAM, Chris. Problems of comparing rural societies in early medieval Western Europe. Iš: Chris WICKHAM, *Land and Power. Studies in Italian and European Social History, 400–1200*. London: British School at Rome, 1994, p. 201–226.
63. ŽEMLIČKA, Josef. Europa Środkowa i jej wczesne państwowości: temat wyczerpany czy perspektywiczny? *Kwartalnik Historyczny*. 2013, Vol. CXX, Nr. 4, p. 911–919.
64. АЛИМОВ, Денис. „Африканский способ производства” в Великой Моравии? (заметки на полях статьи Иво Штефана). *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. 2012, Vol. 1 (11), p. 183–196.
65. АЛИМОВ, Денис. Механизмы и формы надлокальной интеграции в славянском мире в VII–X вв. в контексте политогенеза (спорные вопросы современной историографии). Iš: Леонид ГРИНИН (ed.), *Политогенез и историческая динамика политических институтов. От локальной потестарности к глобальной мир-системе*. Москва: Издательство «Учитель», 2019, p. 200–234.

66. Раннефеодальные государства и народности: южные и западные славяне VI–XII вв. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1991.
67. ТРЖЕШТИК, Душан. Среднеевропейская модель государства периода раннего средневековья. *Ис: Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1987, р. 124–133.
68. ФЛОРЯ, Борис. Государственная собственность и централизованная эксплуатация в западно-славянских странах в эпоху раннего феодализма. *Ис: Общее и особенное в развитии феодализма в России и Молдавии. Проблемы государственной собственности и государственной эксплуатации (ранний и развитой феодализм): чтения, посвященные памяти академика Л. В. Черепнина. Тезисы докладов и сообщений. Кишинев, 5–7 апреля 1989 г.* Москва: [s. n.], 1988, р. 61–67.
69. ФЛОРЯ, Борис. Центральная Европа в Европе средневековья. *Ис: Центральная Европа как исторический регион*. Отв. ред. А. Миллер. Москва: Институт славяноведения и балканистики, 1996, р. 26–48.
70. ФЛОРЯ, Борис. Эволюция социальных и общественно-политических структур и возникновение государства. *Ис: Раннефеодальные государства и народности: южные и западные славяне VI–XII вв.* Отв. ред. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1991, р. 190–207.
71. ЭНГЕЛЬС, Фридрих. Франский период. *Ис: МАРКС, Карл; ЭНГЕЛЬС, Фридрих, Сочинения*. vol. 19. Издание второе. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1961, р. 495–546.
72. Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. Москва: Наука, 1987.

Where Feudalism has been Placed in During the Euroatlantic Epoch of Lithuania?

Dr. Nerijus Babinskas

Vilnius University, Faculty of History, Department of Theory of History and Cultural History, Universiteto st. 7, Vilnius
E-mail: nerijus.babinskas@if.vu.lt

Summary

The article is dedicated to the fundamental subject of the history of the Grand Duchy of Lithuania (GDL) – feudalism. During the three decades of Lithuanian independence the topic of Lithuanian feudalism was connected, first of all, with the Edvardas Gudavičius' research and concepts. Following his death, it became relevant to overview and evaluate Lithuanian

historiography dealing with the topic: to find out to what degree various aspects of the subject are clarified and based. The article's author intended to verify two statements of Jūratė Kiaupienė formulated in 2003:

- 1) "Theoretical discussion [about feudalism], may be said, is not going on";
- 2) "according to the Marxist approach, the existence of feudalism in Lithuania is entirely unproblematic".

On the other hand, there are also some doubts concerning the Gudavičius concept of early or initial feudalism which he applied to the pre-Christian period of GDL.

After the critical overview of the Lithuania literature the following most important conclusions could be drawn:

1) After 2003, a theoretical discussion about feudalism began; its most active participants were: Edvardas Gudavičius, Jūratė Kiaupienė, Zenonas Norkus, Rimvydas Petrauskas, and Vytautas Volungevičius.

2) Gudavičius himself pointed out two criteria to define feudalism from the Marxist point of view: individual peasant households and large landownership, but his interpretation of the socioeconomic structure of early GDL applied to only one of them. This is not convincing.

The concept of the model of the early Central European state, elaborated mostly by Polish and Czech historians and ignored by Lithuanian medievalists so far, was proposed as alternative to the concept of early feudalism.

Gauta / Received 2020 07 10
Priimta / Accepted 2020 11 19